

Kratka povijest ženskoga nogometa u Hrvatskoj/ Jugoslaviji u međuratnom razdoblju *

STIPICA GRGIĆ

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

Zagreb, Hrvatska

srgic@hrstud.hr

Članak istražuje pojavu ženskoga nogometa krajem 30-ih godina XX. stoljeća u Hrvatskoj i ostatku Kraljevine Jugoslavije te stavove pojedinih dijelova društva prema tom fenomenu. Budući da je nogomet u hrvatskom i jugoslavenskom međuraću postao iznimno popularan sport, modernizacija društva, posebice onoga urbanog, dovela je do pokušaja da se on prebaci i među žensku populaciju. Unatoč dobrim počecima, osnivanju nekoliko ženskih nogometnih klubova te pokušaju da se formira posebni ženski nogometni savez, u nažalost još uvijek uvelike predmodernom društvu kakvo je bilo ono jugoslavensko krajem 30-ih godina ženski je nogomet efektivno zabranjen 1939. odlukom državnoga vrha.

Ključne riječi: Hrvatska; Kraljevina Jugoslavija; žene; nogomet; modernizacija

Čemu ova igra?

Nogomet se na prostoru kasnije Jugoslavije pojavio krajem XIX. stoljeća. Već nakon prvih nekoliko desetljeća XX. stoljeća stekao je auru najpopularnijega sporta, onoga koji je privlačio tisuće na tribine te bio jedan od pokazatelja da se društvo polako modernizira. U takvu okruženju doći će do kratkotrajnoga uzleta i još bržega pada ženskoga nogometa krajem 30-ih godina XX. stoljeća.

Ovaj članak, rađen dobrim dijelom na temelju novinskih članaka te arhivskoga gradiva iz druge polovine 30-ih godina, nastojat će dokazati da zbog raznih širih socijalnih i političkih okolnosti jugoslavensko međuratno društvo zapravo velikom većinom nije bilo spremno prihvatiti ženski nogomet.

* Ovaj je članak nastao u sklopu istraživanja financiranog programom za gostujuće profesore Odsjeka za povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta Hradec Králové (Češka Republika) – ljetni semestar akademske godine 2017./2018. – This article originated as part of the Visiting Professor programme at the Department of History, Philosophical Faculty, University of Hradec Králové (Czech Republic) – summer semester of the academic year 2017/2018.

Doista, držimo da je taj fenomen pokazatelj širih razvojnih problema koji su se događali u društvu koje je bilo na pragu modernosti, ali je i dalje u njemu prevladavao patrijarhalni i paternalistički ton, te da ono u globalu nije bilo spremno prihvatiti bavljenje žena tim sportom.

Na početku ćemo opisati položaj sporta, posebice nogometa, u hrvatskom i jugoslavenskom međuratnom društvu. Nastavit ćemo s pitanjem uloge sporta u tadašnjem životu žena, pojavom i percepcijom ženskoga nogometa, osnivanjem i vođenjem njihovih nogometnih klubova 1937./1938. godine. Objasniti ćemo tko su bile igralice i kako su njihovi sportski pokušaji bili dočekivani u javnosti. Razumijevanje toga fenomena bitno je jer, kako je istaknula poznata istraživačica međuratnoga ženskog sporta Jennifer Hargreaves, „sportovi su sve više uključeni u društvenu konstrukciju ženstvenosti, ali značenja koja im se pripisuju razlikuju se prema individualnim biografijama sportašica”.¹ Rad stavlja naglasak na pokušaj osnivanja posebnoga ženskoga nogometnog saveza 1938./1939. u Kraljevini Jugoslaviji te na pitanje što iz formiranja, ali i zabrane njegova osnutka možemo iščitati. Doista, možemo se pitati je li pokušaj osnivanja toga saveza jedna od prvih naznaka onoga što će poslije biti prozvano sportskim feminizmom, koji se definira kao „borba žena, kao i muškaraca u njihovo ime, kako bi one [po pravima i organizacijski] postigle ono što su muškarci već ostvarili” u sportu.²

Monarhistička Jugoslavija i nogomet

Međuratna Jugoslavija po mnogočemu je bila *ancien régime*, država koja je još uvijek bila između onoga starog i nečega novog, modernog. Na njezinu prostoru, kao i u drugim zemljama Srednje i Jugoistočne Europe, kasne procesi industrijalizacije, urbanizacije, demokratizacije politike, integracije nacije sve do dugo u XX. stoljeće.³ U Kraljevini Jugoslaviji centar je dominirao nad periferijom, vlast i vlasništvo nisu bili odvojeni nego ovisni o jačini vlasti, a iako su formalno državljani bili nositelji suvereniteta, on je faktično bio, pogotovo u doba tzv. Šestosiječanjske diktature (1929. – 1935.), u posjedu monarha. Monarh je ujedno bio najmoćniji i najbogatiji pojedinac koji kontrolira prisvajanje materijalnih dobara i po vlastitoj volji dodjeljuje razne privilegije, što funkcionira uz dihotomne podjele u društvu na bogatu manjinu i siromašnu većinu.⁴ U takvu društvu, u kojem 75 posto stanovništva živi na selu te često samo preživljava od poljoprivrede, položaj žene još uvijek je bio na prijelazu

¹ HARGREAVES, *Sporting Females*, 1.

² *Isto*, 26-27.

³ Sociolog Ivan Rogić cijelo razdoblje prošlosti hrvatskoga društva od 1868. do 1945. zapravo promatra kao prvo razdoblje (jako spore) modernizacije, na čijem je tek kraju Hrvatska postala „predziđe građanskoga svijeta”. ROGIĆ, *Tehnika i samostalnost*, 389.

⁴ CIPEK, „Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca – ancien régime”, 291-305.

prema modernom. Iako su žene, pogotovo u gradovima, polako ostvarivale sve više ekonomskih, pa čak i društvenih sloboda, njihova građanska i politička prava nisu se razvijala paralelno s tim. One su npr. i dalje ostvarivale nasljedna i mnoga druga prava isključivo prema mužu ili ocu, a pitanje davanja prava glasa na izborima, premda se konstantno spominjalo, vlastodršci su gurali pod tepih.⁵

U hrvatskom i jugoslavenskom pretežito urbanom društvu međuraće je u globalu ipak doba transformacije: nacionalne, političke, gospodarske, ali i šire društvene. Građanski način proizvodnje i života se širi. Očitovalo se to i na primjeru provođenja slobodnoga vremena. Sve je više mladića i djevojaka, pogotovo u gradovima, od onih u školskim klupama pa do zaposlenih u raznim obrtima, uredima ili tvornicama imalo na raspolaganju određeno slobodno vrijeme, a mnogi od njih provodili su ga baveći se sportom.⁶ Dok su razne sportske aktivnosti neki promatrali kao običnu igru i razonodu, iz godine u godinu postajalo je jasnije da sport nosi i određenu dozu kompetitivnosti te da na simboličnoj razini u mnogim društveno-ekonomskim, pa čak i političkim te nacionalnim okvirima prelazi uske okvire puke zabave. Od kraja XIX., a posebice u prvoj polovini XX. stoljeća može se reći da su i razne državne vlasti propagirale načela sporta, ističući npr. tjelovježbena društva kao bitne odrednice stvaranja „zdrave nacije”.⁷

U takvu su se okruženju prvenstveno privatnom inicijativom ipak više-manje slobodno osnivale razne udruge građana koji su se željeli okušati u nekom od sportova.⁸ Nogomet ovdje nije bio iznimka. Prvi nogometni klubovi u Srbiji i Hrvatskoj pojavili su se u prvom desetljeću XX. stoljeća. Kratkotrajni zastoj nastupit će zbog izbijanja Prvoga svjetskog rata. Ipak, samo šest mjeseci nakon njegova kraja te stvaranja Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS), poslije Kraljevine SHS/Jugoslavije, u Zagrebu se osniva *Jugoslavenski nogometni savez* (JNS) kao jedna od prvih svedržavnih sportskih organizacija.

U desetljeću koje je uslijedilo nogomet se rapidno razvijao. Poslijeratnom obnovom te poboljšanjem ekonomske situacije, što je dovelo i do bolje prometne povezanosti države, organizirala se i nogometna liga za najbolje klubove u Kraljevini SHS, a najjači među njima bili su sudionici cijenjenoga *Mitropa kupa*, prvoga europskoga klupskoga nogometnog natjecanja. Jugoslavenska

⁵ Više o položaju žena u međuratnoj Jugoslaviji vidi: OGRAJŠEK GORENJAK, *Opasne iluzije* te VUJNOVIC, *Forging the Bubikopf Nation*, posebno 37-41.

⁶ HRSTIĆ, *Vrijeme promjena*, 365-366.

⁷ U Kraljevini Jugoslaviji to su bila posebice sokolska društva. Vidi: ŽUTIC, *Sokoli: ideologija u fizičkoj kulturi*.

⁸ Na prostoru Kraljevine SHS/Jugoslavije privatna inicijativa posebice je vidljiva u sportu, u kojem nije bilo klubova nastalih na inicijativu raznih režimskih struktura vlasti, koji su bili obilježje kasnijega, socijalističkoga jugoslavenskog razdoblja. Nogomet je već početkom 20-ih godina XX. stoljeća među sportskim udrugama uvelike prednjačio. Tako su čak 233 od 384 (60,67 posto) registrirana sportska društva na tlu Jugoslavije 1923. činili nogometni klubovi. Iza toga su dolazili plivački i lakoatletski klubovi s 32, odnosno 31 društvom. Ante SCHNELLER, „Pregled jugoslovenskog sporta”, *Nova Evropa* (Zagreb), 11. 4. 1923., 125.

nogometna reprezentacija pojavljivala se na svim olimpijskim igrama tijekom 20-ih godina, a imala je zapažen nastup i na prvom Svjetskom nogometnom prvenstvu 1930. u Urugvaju. Unatoč preseljenju sjedišta JNS-a u Beograd i sve većim prijemima, osobito između predstavnika istaknutih nogometnih klubova iz današnje Srbije te Hrvatske, koje će pratiti tihi nacionalni sukobi tih dviju strana u državi, tijekom 30-ih godina nogomet se potpuno etablirao u jugoslavenskom međuratnom društvu.⁹ Dapače, bio je najpopularniji momčadski sport, ne samo zbog brojnosti klubova i njihove organizacije, kao i kvalitete igre koja se očigledno podizala iz godine u godinu, nego i zbog sve većega broja gledatelja na tribinama. Iako su se zbog porasta popularnosti razbile mnoge barijere, nogomet je i dalje imao auru isključivo muškoga sporta. Žene su, kao i svemu što se događalo u državi, mogle samo gledati situaciju, u slučaju nogometa sa sve popunjenijih stajališta novih stadiona koji su nicali. U tom su segmentu žene već tijekom 20-ih i 30-ih godina pokazale da su jednako gorljivi navijači kao i njihovi muški sudrugovi *kibici* na tribinama.¹⁰ Iako sporo, nove su ideje ipak prodirale u društvo, a to će se odraziti i na žene da počnu tražiti svoja prava i u smislu jednakosti u sportskom izražavanju.

Žene i sport u Jugoslaviji dvadesetih i tridesetih godina XX. stoljeća

Još krajem 20-ih godina „upućeniji” su autori u Jugoslaviji pisali o mjestu koje bi sport trebao zauzimati u životu „drugoga spola”, stavljajući ga u domenu pravilnoga fizičkog razvoja žene-jedinke. Iako je sport generalno bio otvoren za pripadnike obaju spolova, „stručnjaci” su isticali da žene, kao bića kojima rukovode osjećaji, ne trebaju ozbiljno slijediti muškarce u sportu jer se one koje to rade pretvaraju u – muškobanjaste osobe. Isticalo se da je umjerena sportska aktivnost korisna za ženu jer oblikuje njezino tijelo i daje joj određenu dozu izdržljivosti, a podiže i „duševno raspoloženje kod žena”. Radi postizanja tih ciljeva preporučivala se gimnastika, koja se mogla izvoditi i u zatvorenom, plivanje i tenis ljeti, a zimi klizanje, sve odreda individualni sportovi. Isticalo se da „sport žene ne sme biti nikada sam sebi cilj, već uvek samo sredstvo za cilj. Žena ne treba nikada da pokušava da se u sportu izjednači s muškarcem, ona nikada ne treba da teži sportu kao pozivu niti da želi rekorde. Žena sme samo u toliko da upražnjava sport, u koliko on služi učvršćivanju njenih telesnih osobina. [...] U opšte žena treba prvo da pita lekara pre nego što se posveti ma kojem sportu. [...] Više zahtevati od sporta štetno je za ženu”.¹¹ Doista, „od ženskog tijela očekivalo se da bude lijepo, a muško je tijelo trebalo biti snažno. [...] Žensko participiranje u sportskim aktivnostima

⁹ MILLS, *The Politics of Football in Yugoslavia*, 21.

¹⁰ Usp. „Ženski nogometni klub osnovan je u Zagrebu”, *Večer* (Zagreb), 23. 11. 1937., 2 te „Žena, naš najstariji kibic”, *Svijet* (Zagreb), 3. 3. 1938., 9.

¹¹ „Žena i sport”, *Pravda* (Beograd), 6. 1. 1928., 14.

bilo je prihvatljivo, ali isključivo kao vrsta rekreacije ili prilika za druženje”, a teži natjecateljski sportovi nisu se smatrali primjerenima za žene.¹²

Prelaskom iz dvadesetih u tridesete godine sve više žena na prostoru Kraljevine Jugoslavije odlučivalo se baviti sportom u slobodno vrijeme. U početku je prvi i gotovo jedini sport kojim su se žene mogle i smjele baviti bilo „sokolstvo”, pri čemu su zapravo izvodile tjelovježbene pokrete. Mnoge su nakon toga počele razmišljati o nekim drugim sportovima, poput plivanja, jahanja i osobito lake atletike.

Iz patrijarhalne perspektive međuratne Jugoslavije može se reći da je jedini ženski momčadski sport na koji se blagonaklono gledalo bila *hazena*. Drugih ekipnih sportova, npr. ženske košarke ili odbojke, u to doba nije bilo, vjerojatno jer je nedostajalo infrastrukture (npr. dvorana), ali i zato što se forsiralo igre na svježem zraku. Hazena je danas u Hrvatskoj gotovo zaboravljen sport. U Kraljevini Jugoslaviju došla je iz Češke u prvim nekoliko desetljeća XX. stoljeća zajedno s učvršćivanjem tjelovježbenih, tj. sokolskih organizacija, preko kojih se i etablirala. Iako jako slična današnjem rukometu, hazena se igra(la) na otvorenom, u toplija godišnja doba, a i pravila su joj ponešto drukčija. Postala je jako popularna u Kraljevini SHS tijekom 20-ih godina, kada se javno isticalo da je to „isključivo ženski sport” koji „usavršuje krasotu i zdravlje; ima sve odlike elegantnoga nogometa, ali mu zdravstveno daleko prednjači upotpunjavanjem razvoja mišićja ruku i gornjega tijela”.¹³

U prvoj polovini 30-ih godina zbog dobre organizacije, ali i međunarodnih uspjeha, hazena u Kraljevini Jugoslaviji doživljava vrhunac. Zagrepčanke, igralice Concordije, postaju na Svjetskim ženskim igrama 1934. prvakinja u toj igri. Ipak, već sredinom 30-ih opaža se najprije stagnacija, a zatim i pad popularnosti hazene. Problem je bio nedostatak igrališta te rada s mladim djevojkama, manjak novca i gubitak elana, ponajviše među muškarcima-funkcionarima koji su trebali voditi *Jugoslavenski hazena savez*.¹⁴ Primat hazene među ženskom populacijom od sredine 30-ih godina preuzela je laka atletika, a mjesto ženskoga momčadskog sporta ostalo je nekako ispražnjeno.¹⁵ Bilo je pokušaja da neki drugi momčadski sportovi popularni u Europi toga doba, poput rukometa, popune to mjesto. Ipak, čini se da nijedan momčadski sport toga vremena nije imao infrastrukturu potrebnu za odigravanje susreta i organizaciju lige, dovoljan broj natjecateljica koji bi ga trenirao i igrao, ali ni generalnu popularnost da privuče žene.¹⁶

Druga polovina 30-ih godina doba je svojevrsnoga gospodarskog i političkog oporavka Kraljevine Jugoslavije. Od 1935. vlada Milana Stojadinovića i tročlano *Namjesništvo*, koje je upravljalo državom u ime malodobnoga kralja Petra II., odlučili su donekle ublažiti efekte diktature koju je 1929. uveo kralj

¹² OGRAJŠEK GORENJAK, *Opasne iluzije*, 224.

¹³ „Šport i narodno zdravlje”, *Novo doba* (Split), 25. 1. 1923., 6.

¹⁴ „Hazena u stalnom opadanju”, *Pravda*, 7. 10. 1937., 27.

¹⁵ „Uskoro ćemo videti i naše žene fudbalere”, *Pravda*, 21. 10. 1937., 11.

¹⁶ *Isto*.

Aleksandar I. Limitirana demokratizacija prouzrokovala je nakon sredine 1935. povratak dobra dijela oporbe u domenu legalnoga djelovanja, ali i mogućnost da se do neke mjere javno iskažu različiti pogledi na stanje i potrebe pojedinih dijelova društva u državi. Poklopilo se to i s gospodarskim oporavkom koji je država prošla nakon teških posljedica Velike gospodarske krize, koje su gotovo prepolovile gospodarski potencijal Kraljevine Jugoslavije tijekom prve polovine 30-ih godina.¹⁷

U okvirima poboljšanja općih materijalnih prilika u državi, slobodnijega formuliranja vlastitih stavova, a uz stalni razvoj samosvijesti žena o vlastitim potrebama i ulozi u društvu, potkraj 30-ih godina formiraju se prve ženske nogometne ekipe u Kraljevini Jugoslaviji. Naravno, ne treba zanemariti ni spomenuto slabljenje tradicionalnih ženskih sportova poput hazene ni sve veće prodiranje kulturnih i društvenih utjecaja sa Zapada u jugoslavensko društvo. U tom segmentu treba uočiti da su ženski listovi, ali i „običan“ dnevni tisak, sve više isticali ideal lijepe žene koja se bavi sportom. „Na vizuelnom planu, slike dekoltovanih i moderno odevenih umetnica odnosno polurazgolićenih sportistkinja ili balerina slale su nedvosmislenu poruku individualne slobode i ostvarenosti žene, u kojoj su kolektivne vrednosti nevidljive. Takvi primeri bili su najbliži ideologemi nove žene ili su predstavljali njen direktan izraz.“¹⁸

U to su doba mnoge žene u Jugoslaviji počele javno isticati „u zdravom tijelu zdrav duh“ kao svoj ideal. U jednoj većoj novinskoj reportaži s početka 1937. nekoliko sportašica raznih disciplina iz Beograda istaknulo je da doista voli sport iako ga je u Jugoslaviji zapravo jako malo *za ljepši spol*, a i mnoge žene koje tvrde da ga prakticiraju zapravo se samo individualno bave tjeļovježbom, koja nije pravi sport. Iznijele su da im fizička izdržljivost koju dobivaju bavljenjem sportom pomaže u obavljanju kućanskih poslova te da on ne utječe negativno na brak. Istaknule su kao potpunu zabludu mišljenje da se bavljenjem sportom žena fizički transformira u muškarca te apelirale na očeve i muževe neka dopuste svojim kćerima i suprugama bavljenje sportskim aktivnostima. Kritizirale su državu i škole koje ne osnivaju posebne ženske sportske sekcije i time kočē tjeļesni razvoj mladih djeļovjaka. Osvrnule su se i na činjenicu da ni etabrirani muški sportski klubovi ne žēle osnivati ženske sekcije ili ne daju ženama mogućnost da ih one same vode.¹⁹

Unatoč pozivima na sportsku aktivnost, stav prema nogometu bio je ponešto drugačiji. U stručnim, liječničkim krugovima u Jugoslaviji toga vremena prilično se negativno pisalo o ženskom nogometu,²⁰ a zapravo je to bio prevladavajući stav i u svijetu toga doba. Mediji, tj. novine u Kraljevini Jugoslaviji, prvenstveno iz muške te konzervativne i kršćanske perspektive, preno-

¹⁷ NIELSEN, *Making Yugoslavs*, 96.

¹⁸ BARAĆ, „Žanr ženskog portreta u srpskoj periodici“, 264.

¹⁹ U ovom intervjuu čak je podebljana rečenica: „Ako bi mi budući muž postavio uslov: on ili sport, jedino rešenje bilo bi – razvod braka.“ „Žene mnogo vole sport“, *Vreme* (Beograd), 6. 2. 1937., 7.

²⁰ „Ženski sport s gledišta medicine“, *Pravda*, 10. 5. 1933., 14.

sili su osude ženskoga nogometa prije nego što je on uopće došao u njihovu državu. Jedan je neimenovani autor 1925. smatrao blasfemijom što su se u svijetu uopće pojavili ženski nogometni klubovi, „koji nastoje biti poput onih muških”, te istaknuo da su irski katolički crkveni krugovi javno ustali protiv toga sporta, koji nije za žene. „Mislimo da svaki pametan muškarac tako misli. Ako vidi čovjek tako modernu sportašicu u muškoj odjeći i s muškim manirama, dobije srčani udar.” Na kraju je zaključio da time žene žele na silu postati muškarci, što zauzvrat odbija muškarce od njih – jer oni ne traže ženske mišiće nego njihov duh i srce.²¹

U takvu po mnogočemu predmodernom, muškom svijetu nisu samo muškarci imali brojne predrasude te stereotipno gledali na nogomet kao na „svoj” sport. Naprotiv, čak su i neke uspješne sportašice na „muški” način objašnjavale zašto se žene ne bi trebale baviti nogometom. Primjerice, beogradskom novinaru koji je intervjuirao rukometašice Austrije i Njemačke, finalistice Svjetskih ženskih igara održanih 1930. u Pragu, one su navodno izjavile da su žene sposobne za sve sportove samo ne za nogomet. Navele su određene tehničke prepreke, npr. da žene ne znaju driblati, „a bez toga nema dobrog nogometaša”, zatim da se igranjem nogometa i u žena razvijaju mišići na nogama, „a retko bi koja od dama mogla da se pomiri sa sudbinom da ima sportske noge, noge fudbalera”.²² Sredinom 1938. beogradska liječnica-kirurginja Ružica Cucin, ujedno istaknuta sportašica, u intervjuu je apelirala na žene da se ne bave sportovima koji opterećuju njihov organizam te mogu promijeniti izgled, nego sportovima kojima čuvaju svoju ženstvenost, poput plivanja.²³ U osnovi malobrojna pozitivna mišljenja javila su se tek nakon što je počelo osnivanje ženskih nogometnih klubova. Jedna se anonimna čitateljica tako krajem 1937. prigodno obratila zagrebačkim novinama pohvalnim člankom, opisujući pojavu nogometašica kao malu pobjedu u dugoj borbi za ravnopravnost, čak pomalo prijeteci da „kad žene jednom uzjašu muškarcu na grbaču, ne silaze one tako brzo”.²⁴

Pojava ženskoga nogometa u Kraljevini Jugoslaviji 1937. godine

Ženski nogomet nije bio nešto samoniklo u Kraljevini Jugoslaviji. On čak nije došao među žene na ovom prostoru izravno iz razvijenijih europskih zemalja poput Velike Britanije, gdje je intenzivnije zaživio među *ljepšim spolom* u godinama neposredno nakon Prvoga svjetskog rata. Prve, jako rijetke vijesti o postojanju ženskih nogometnih ekipa u Europi koje su se pojavile u jugoslavenskim tiskovinama tijekom 20-ih godina bile su poprilično negativne. Jedan je ljubljanski tjednik krajem 1920. tako donio dosta širok i relativno po-

²¹ „Ženski sport”, *Goriška straža* (Gorica), 3. 6. 1925., 2.

²² „Uskoro ćemo videti i naše žene fudbalere”, *Pravda*, 21. 10. 1937., 11.

²³ „Kako će se sačuvati u sportu ženstvenost i nežnost”, *Pravda*, 3. 8. 1938., 13.

²⁴ „Zagrepčankama nogometašicama: Zdravo! Zdravo! Zdravo!”, *Večer*, 25. 11. 1937., 7.

zitivani opis utakmice između francuske i engleske ženske nogometne reprezentacije u Parizu, ali na kraju nije propustio spomenuti da je francuski tisak popratio utakmicu s podsmijehom.²⁵ Vijest da dvije neimenovane engleske ženske nogometne ekipe žele 1926. napraviti turneju po europskom kontinentu zaključena je komentarom da „nogomet ni sa stajališta sporta niti estetike nije sport za žene”.²⁶ Već dogodine objavljena je očito vrlo kratka, ali izrazito tendenciozna vijest da je jedna dama poginula igrajući nogomet u Engleskoj te da su zato „u najbržem roku sva ženska nogometna društva u Engleskoj raspuštena”.²⁷ Zapravo je Engleski nogometni savez (*The Football Association*) već krajem 1921. efektivno zabranio ženske nogometne utakmice iznoseći da je previše novca u tim ženskim humanitarnim utakmicama otišlo u nepoznatom smjeru, a sam je nogomet s druge strane neprikladan za žene jer ostavlja previše traga na njihovu tijelu.²⁸

Tijekom 20-ih i u prvoj polovini 30-ih godina nemamo nikakve vijesti o bilo kakvoj ženskoj nogometnoj utakmici na prostoru Kraljevine SHS/Jugoslavije. Ženski nogomet prodire na prostor te države nakon što se sredinom 30-ih etablirao u njoj geografski bliskim zemljama, poput tadašnje Austrije, Čehoslovačke i Rumunjske, koje su imale mogućnost kulturnoga utjecaja na društvo monarhističke Jugoslavije. Od sredine 30-ih dnevni je tisak u Kraljevini Jugoslaviji u noticama izvještavao da su u spomenutim zemljama žene počele osnivati svoje nogometne klubove. Isticalo se da se npr. u Rumunjskoj 1935. već organizirao i neki oblik mini prvenstva za ženske klubove, pri čemu su gledališta puna, a klupski blagajnici prezadovoljni. „Najbolji klub se nalazi u Aradu, a neke igračice toga kluba mogle bi slobodno igrati u muškim teamovima.” Unatoč tome, članak je zaključivao da je time „emancipacija žena u sportu” otišla – predaleko.²⁹ Drugi su napisi, pogotovo oni iz muške, konzervativne i patrijarhalne hrvatske, tj. jugoslavenske perspektive bili još podrugljiviji. Novinar jednoga splitskog lista 1936. ovako je opisao žensku nogometnu utakmicu između bečkih klubova Austrije i Rapida: „Kad su se nedavno sastale obje protivničke momčadi, da u ljutoj borbi pokažu svoje umijeće, poslao im je sveti Ilija izdašnu kišu, vjerojatno zato, što mu se ne sviđa, da se i žene bave nogometom. Ilija je postigao što je htio. Jer dame, stavljene pred dilemu: snaga ili ljepota – odlučiše se u većini za održanje svojih skupih frizura, a na to su u trku napustile igralište. Poruka? Žene – manite će ćorava posla!”³⁰

Za početke ženskoga nogometa u Hrvatskoj i poslije monarhističkoj Jugoslaviji ključni je korak, čini se, bila pokazna nogometna utakmica koju su sredinom 1937. u Zagrebu odigrale dvije austrijske ekipe – Austria i Vindobona. Njihova je turneja nastavljena, pokazat će se ne slučajno, u Borovu pokraj Vu-

²⁵ „Ženska nogometna tekma”, *Sport* (Ljubljana), 4. 12. 1920., 3.

²⁶ „Ženske nogometne tekme”, *Jutro* (Ljubljana), 17. 4. 1926., 5.

²⁷ „Ženski nogomet bo v Angliji prepovedan”, *Narodni dnevnik* (Ljubljana), 15. 6. 1927., 5.

²⁸ WILLIAMS, HESS, „Women, Football and History”, 2117; GOLDBLATT, *The Ball is Round*, 181-182.

²⁹ „U Rumunjskoj žene igraju nogomet”, *Jadranski dnevnik* (Split), 3. 10. 1935., 7.

³⁰ „Snaga ili ljepota?”, *Jadranski dnevnik*, 12. 10. 1936., 8.

kovara, gdje su ponovno nastupile obje ekipe.³¹ Iako idućih utakmica tada nije bilo, vidimo da su kulturne i sportske veze s prostorom bivše Austro-Ugarske, posebice Austrijom i Češkom, i dalje funkcionirale u hrvatskim krajevima, dok su poveznice tih zemalja s drugim dijelovima tadašnje Jugoslavije, barem na nogometnom planu, bile mnogo slabije. Utakmicama u Zagrebu i Borovu posebno su bile zadovoljne žene koje su gledale ili čule da se igra ženski nogomet u njihovu susjedstvu. Zasigurno je to bila kap koja je prelila čašu te uvjerala pojedine žene u Jugoslaviji da i one mogu igrati nogomet među sobom, ali i biti bolje od drugih ženskih ekipa.

Čini se da je već u doba oko odigravanja utakmica austrijskih nogometnih ekipa u Zagrebu niknula ideja da se formiraju ženske nogometne sekcije. Da bi dobili legalni okvir za svoje djelovanje, najprije se pokušalo s onime što se u centraliziranoj jugoslavenskoj državi činilo pravilnim – osnivati organizaciju „odozgo”. Pojedinci bliski idejama ženskoga nogometa obratili su se 1937. JNS-u. Željeli su da krovna organizacija toga sporta u državi počne primati pod svoje okrilje i ženske nogometne klubove. Vjerojatno su se nadali da će uz pomoć i pod patronatom JNS-a, kao priznate i relativno moćne organizacije koja je regulirala sva pitanja vezana uz „muški” nogomet, lakše moći uspostaviti svoj rad, dobiti dopuštenje za odigravanje utakmica i pokretanje natjecanja. Ipak, JNS nije bio nimalo zainteresiran za ženski nogomet. U kasnijem kraćem dopisu objasnili su da su tu molbu odbili jer po njihovim pravilima „verificirani igrači mogu biti samo lica muškog pola, a i zato što smatraju da nogometni sport nije prikladan za ženske”.³² Godinu poslije, sredinom 1938., JNS će ponovno negativno reagirati na vijesti o mogućnosti osnivanja ženskoga nogometnog saveza. *Ministarstvu fizičkog vaspitanja* (MFV) JNS će istaknuti svoje protivljenje ženskom nogometu te naglasiti da odobrenje formiranja takva svedržavnoga udruženja spada u isključivu nadležnost Ministarstva.³³ Zainteresirani za ženski nogomet morali su promijeniti pristup te su počeli „odozdo” stvarati vlastite strukture.

Osnivanje prvih ženskih klubova

Nakon gostovanja austrijskih nogometašica 1937. u Jugoslaviji, unatoč negativnom mišljenju „muškoga” nogometnog saveza, nekako se sramežljivo, ali vrlo brzo, pojavio organizirani ženski nogomet. Priča je, čini se, gotovo paralelno potekla iz više centara. Jedan od prvih bilo je Borovo kraj Vukovara. Ondje je početkom 30-ih godina počela gradnja moderne tvornice *Bata*, podružnice istoimene bogate češke obućarske tvrtke. Direktor tvornice Tomo Maksimović bio je ujedno načelnik općine Borovo. Borovo se od običnoga sela u samo nekoliko godina prometnulo u manji gradić s vlastitom električnom

³¹ FRNTIĆ, „Prilog povijesti nogometa igračica”, 3375.

³² SR-AJ-71-MFV, kut. 55, Dopis Jugoslavenskog nogometnog saveza od 5. 6. 1938.

³³ *Isto*.

centralom, novim crkvenim, školskim i sportskim objektima. *Bata* je 1937. u Borovu zapošljavala preko četiri tisuće radnika iz cijele Jugoslavije, pa i šire,³⁴ razvijala svoja postrojenja, ali i osnovala svoju mušku nogometu sekciju, uz koju je djelovala i ženska sekcija hazene te mnoge druge sportske sekcije. *Batine* su ekipe bile dobro organizirane i financirane, u njima su igrali radnici i radnice tvornice te su bile među najuglednijim timovima 30-ih godina u Jugoslaviji.³⁵ Čini se da su nastale po uzoru na ženske i muške nogometne timove koji su osnivani uz tvornice u drugim sredinama, npr. u *Batinoj* matičnoj tvornici u češkom Zlínu, gradu u kojem je u to vrijeme već postojala muška i ženska nogometna momčad.³⁶ Ostaje otvoreno pitanje je li za upravu tvornice u Borovu podupiranje osnivanja ženskoga nogometnoga kluba bilo stvar prestiža, reklame, želje da radnici i radnice provode slobodno vrijeme u organiziranom sportu, a ne npr. opijanju,³⁷ ili nešto četvrto.

U svakom slučaju, samo nekoliko mjeseci nakon gostovanja ženskih nogometnih ekipa Austrije i Vindobone u Borovu je u listopadu 1937. osnovana i ženska nogometna sekcija ekipe *Bate*, koja je već tada imala „42 članice. Dakle skoro tri tima. Fudbalerke treniraju pod nadzorom trenera g. Toni Bileka.³⁸ One se revnosno spremaju da pokažu da žene u našoj zemlji mogu konkuri-sati muškarcima i u fudbalu. Uprava ‘Bate’, kojoj stoji na čelu direktor fabrike, Toma Maksimović, rešila je da priredi prve javne utakmice žena na proleće. Tada će se u Borovu odigrati dve utakmice na kojima će ženski fudbalerski timovi ‘Bate’ igrati protiv fudbalerki iz Praga i Zlina. Nesumnjivo da će ove utakmice predstavljati lepu sportsku atrakciju. Šta se sve nije zbilo u sportu pa je došlo vreme i žene da zaigraju kao fudbaleri?!...”³⁹

Borovska *Bata* bila je, čini se, prva organizirana ženska nogometna ekipa na prostoru tadašnje Jugoslavije.⁴⁰ Iako su u njoj dame trenirale, glavni je problem bio manjak konkurencije, tj. bilo kakvih suparnica. Igračice *Bate* mogle su igrati samo jedne protiv drugih te nije zabilježena neka važnija ženska nogometna utakmica u Borovu. Premda su one bile prve, baklju ženskoga nogometa morale su preuzeti urbanije sredine, u kojima je nogomet već bio organiziran, jer se ondje moglo stvoriti više kompetitivnih ženskih ekipa. U Kraljevini Jugoslaviji bilo je tek nekoliko gradova čiji su društveni, gospodar-

³⁴ Za više o tvornici obuča *Bata* u Borovu vidi: FILIPOVIĆ, „Politička povijest jedne strane investicije u Hrvatskoj”, 360.

³⁵ Npr. krajem studenoga 1937. nogometaši *Bate* Borovo ugostili su Austriju iz Beča, predvođenu tada najboljim europskim igračima poput Matthiasa Sindelara, Karla Seste i Waltera Nauscha, te na iznenađenje mnogih pobijedili 3 : 1. „Bečka Austrija je pobjeđena...”, *Borovo* (Vukovar), 30. 11. 1937., 1.

³⁶ „FC FASTAV Zlín: Historie”.

³⁷ Na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće u carskoj Rusiji nogomet je bio način da se tvorničke radnike odvraća od opijanja nakon posla. GOLDBLATT, *The Ball is Round*, 165.

³⁸ Čini se da se radilo o bivšem nogometašu i austrijskom reprezentativcu s kraja 20-ih godina Antonu Bileku, koji je ujedno trenirao nogometaše *Bate* Borovo. „Anton Bilek”.

³⁹ „Uskoro ćemo videti i naše žene fudbalere”, *Pravda*, 21. 10. 1937., 11.

⁴⁰ „Prvi ženski nog. team u Jugoslaviji”, *Novo doba*, 26. 10. 1937., 4.

ski, infrastrukturni i organizacijski resursi mogli „zakotrljati priču”. Iako se nekako očekivalo da glavni grad Beograd i u tome uzme primat, ondje se nije našlo interesa, pa se Zagreb opet pokazao bržim i spremnijim, a možda i liberalnijim u pitanju ženskoga sporta uopće. Samo mjesec dana nakon Borova počele su se i ondje okupljati mlade žene zainteresirane za nogomet.

Inicijativu da sastavi prvu žensku nogometnu ekipu u Zagrebu preuzeo je *Hrvatski športski klub (HŠK) Zagreb*. Bio je to relativno poznat klub u lokalnim, zagrebačkim okvirima, ali slabih rezultata. Iako je djelovao od 1919., zbog manjka materijalnih sredstava i slabih rezultata nogometaša gotovo je ugašen 1936. godine.⁴¹ Stvari je u svoje ruke tada preuzela nova uprava, koja je stvorila stabilno okruženje, ali i tražila inovativne metode da privuče novo članstvo. Osnivanje ženske nogometne sekcije u tom smislu bio je korak u nepoznato, iako će se pokazati kao iskorak u pravom smjeru. Tako je HŠK Zagreb u studenom 1937. osnovao žensku nogometnu sekciju te su se mlade žene od kraja godine počele okupljati na igralištu na Zavrtnici.⁴² Prvi trener bio im je Milan Belin, otac poslije poznatih nogometaša Rolanda, Brune i Rudolfa Belina.

Unatoč toj pozitivnosti, situacija u Kraljevini Jugoslaviji bila je takva da žene jednostavno nisu imale ista građanska i druga prava kao muškarci. Čak i u udrugama građana, poput onih sportskih, na muškarcima je bilo da odlučuju i upravljaju tim društvima. Žene su tako dobrim dijelom bile objekti, a ne subjekti sporta. Ipak, „progresivni” muškarci surađivali su sa ženama i radili za žene, poput predsjednika HŠK-a Zagreb veletrgovca Ivice Vidovića, kojemu je desna ruka u tom poslu bio Marijan Matančić, tada poznati nogometni sudac te „član uprave i tehnički vođa ženske ekipe HŠK Zagreb”.⁴³ Obojica su se pokazala kao marljivi organizatori i promotori ideje „damskoga nogometa”.

Ako znamo da su, nažalost neimenovane, igračice Bate bile radnice lokalnoga obučarskoga kombinata, postavlja se pitanje: tko su bile prve igračice nogometa u Zagrebu, koje su ujedno bile među prvima u Hrvatskoj i tadašnjoj Jugoslaviji? Zapravo su to bile mlade žene koje su i prije iskazivale afinitet prema bavljenju sportom. Neke od njih bile su već poznate kao istaknute i svestrane sportašice, poput Marice Cimperman, koja je od sredine 20-ih do sredine 30-ih godina bila jedna od najtrofejnijih reprezentativki Jugoslavije u hazeni, pri čemu je bila dio tima koji je na Ženskim sportskim igrama u Londonu 1934. osvojio naslov svjetskih prvakinja. Bavila se mnogim sportovima, pa je tako bila osvajačica nekoliko titula prvakinje države, što samostalno, što u parovima, u stolnom tenisu na prijelazu spomenutih dvaju desetljeća.⁴⁴ Drugi sličan primjer je „Fanči” Bernik, također osvajačica zlata u hazeni na Ženskim sportskim igrama u Londonu, ali i bivša rekorderka Jugoslavije u ba-

⁴¹ CUVAJ, „Sportski klub ‘Zagreb’”, 158.

⁴² „Ženski nogometni klub osnovan je u Zagrebu”, *Večer*, 23. 11. 1937., 2.

⁴³ POLDRUGAČ, „Prve hrvatske nogometašice”, *Olimp* (Zagreb), 1. 9. 2007., 6.

⁴⁴ FRNTIĆ, „Cimperman, Marica”.

canju kugle.⁴⁵ S druge strane, neke nogometašice bile su djevojke koje su se tek počele ozbiljnije baviti drugim sportovima, npr. atletikom. Tada 15-godišnja Blanka Žiger, „članica HŠK Zagreba postala je sasvim slučajno, kad ju je jedan od čelnika kluba, a ujedno i susjed, Ivica Vidović, vidio kako trči po polju na Zavrtnici pa pitao njenu mamu može li se pridružiti klubu”. Blankica, kako su ju prozvali jer je bila najmlađa i najmanja – neke su članice bile i udane – bila je i najbrža nogometašica HŠK-a Zagreb.⁴⁶ Njezina sestra Mira Žiger, također nogometašica, bila je već zaposlena činovnica. Činovnice su bile i Cimperman te Dragica Medaković. „Gaby” Bobeta bila je studentica, kao i Mira Šušnić, Anica Oman te Ružica Beran. Slava Fais bila je kućanica, Ankica Lacković trgovkinja, a „Otty” Böhm, Ivanka Angjel i Zorica Mejaški – frizerke.⁴⁷

Dobro je objasnila kapetanica ekipe HŠK-a Zagreb Mileva Reščak: igralice su se regrutirale iz redova radnica, činovnica, ali i učenica Ženske realne gimnazije, što odgovara strukturi Zagreba te govori o pravoj profesionalnoj kombinaciji studenata i proizvodnih, obrtničkih i uslužnih zanimanja te da su urbane žene iz različitih radnih slojeva bile podjednako zainteresirane za nogomet. Jugoslavija je bila pretežito agrarna zemlja i 3/4 njezine populacije živjelo je od poljoprivrede, pri čemu se često samo ulaganjem mnogo vremena i truda moglo ostvariti dovoljno za preživljavanje obitelji.⁴⁸ U takvim okolnostima nije bilo moguće prodrijeti s idejom ženskoga nogometa u patrijarhalne seoske sredine. Ipak, kako je priznavala gđica Reščak, 1937./1938. ni mladim gradskim ženama nije bilo lako objasniti muževima, očevima i majkama da osjećaju zadovoljstvo igranjem nogometa te da se žele pridružiti pravom nogometnom klubu. Priznala je da su žene koristile razne metode ne bi li uvjerile roditelje i muževe „da im dopuste” bavljenje nogometom. Ona je osobno doživjela nerazumijevanje, pa je čak na nekoliko dana pobjegla od kuće te tako prisilila roditelje da promijene strogi stav. Njezina suigračica navodno je ucijenila muža prijeteći da će ostaviti njega i malo dijete ako joj ne dopusti bavljenje nogometom.⁴⁹

Nakon što je formirana ženska nogometna ekipa HŠK-a Zagreb krajem 1937. i neki drugi sportski klubovi počeli su okupljati i trenirati žene za nogomet, pa su tako uz muške posebne ženske sekcije u Zagrebu osnovali i *Hrvatski akademski športski klub* (HAŠK), *Hrvatski športski klub Maksimir* te *Sportski klub Jugoslavija*. Iz Zagreba je krenulo ograničeno širenje ideje, pa

⁴⁵ Za mnoge nogometašice iz ovoga doba nemamo zapise o punim osobnim imenima, već se često, pogotovo u onodobnim novinama, navode njihove izvedenice poput nadimaka. Autor ovoga rada, jer je bilo nemoguće precizno detektirati sva osobna imena, preuzeo je način navođenja koji stoji u izvoru. „Šala in resnica o ženski tekmi”, *Jutro*, 9. 8. 1938., 7.

⁴⁶ „Još 1938. igrao se u Zagrebu ženski nogomet”, *Večernji list* (Zagreb), 2. 8. 2013., 28.

⁴⁷ „U nedjelju u maksimirskom Stadionu sastaju se prvi puta nogometašice”, *Večer*, 21. 7. 1938., 4-5.

⁴⁸ Veći će se naponi u pitanju transformacije sela u Jugoslaviji ostvariti tek nakon Drugoga svjetskog rata. Vidi: DOBRIVOJEVIĆ, *Selo i grad*.

⁴⁹ „Zagrepcanke igraju nogomet: Jedna je skoro ostavila muža i dijete zbog lopte”, *Večer*, 17. 2. 1938., 5.

im se uskoro pridružila i varaždinska *Slavija*, koja je također osnovala žensku nogometnu sekciju. Samo u HŠK-u Zagreb 1938. trenirale su 44 nogometašice, što je bila lijepa brojka. Tijekom zime 1937./1938. žene su trenirale u dvorani u Hrvojevoj ulici u Zagrebu te većinom radile na tehnici, a dolaskom proljeća počeli su treninzi na otvorenom.⁵⁰

Turneja *damskoga nogometa* 1938. godine

Iako su se ženski nogometni timovi koji su niknuli na prostoru današnje Hrvatske 1937./1938. dogovarali o odigravanju međusobnih utakmica, trebao im je odgovarajući protivnik, i to na više razina. Protivnik je trebao biti cijenjen, jer će samo tako moći odigrati javnu utakmicu i privući gledatelje. Protivnik je trebao biti i kvalitetan, da se s njim može u pravom sportskom duhu nadigravati. Međusobne utakmice raznih klubova iz Zagreba protiv ekipe Bate ili varaždinske Slavije ne bi polučile tražene rezultate,⁵¹ pa je za ljeto 1938. u goste pozvana ekipa Prvoga *damskoga Čehoslovačkoga nogometnoga kluba* iz Brna (*První Československý Dámský Fotbalový Klub*; 1. čl DFK Brno), koja je u mjesecima koji su prethodili dolasku u Zagreb pobjeđivala redom jake ekipe iz svoje države, ali i susjedne im Austrije (Austriju, DFC i Vindobonu).⁵² Čini se da je predsjedništvo HŠK-a Zagreb sakupilo nešto novaca, pa je odlučilo na duže vrijeme ugostiti dame iz Brna te zajedno s njima krajem srpnja i početkom kolovoza napraviti malu turneju nogometnim centrima Kraljevine Jugoslavije.

Gošće iz Češke, koje su bile uigranije jer je njihov klub funkcionirao već tri godine, svečano su dočekane u Zagrebu 23. srpnja 1938. uz limenu glazbu. Smještene su u tada moderan hotel *Astoria* u blizini Glavnoga željezničkoga kolodvora te im je priređen obilazak grada.⁵³ Ipak, iščekivao se dvoboj. Sutradan, po velikoj ljetnoj žezi, odigrana je prva utakmica na tadašnjem stadionu HAŠK-a u Maksimiru. Zahvaljujući dobrom marketingu i poslanim pozivnicama⁵⁴ utakmica je privukla dosta gledatelja. Procjene govore da se čak 12 tisuća ljudi skupilo da vidi prvu službenu žensku međunarodnu utakmicu jednoga tima iz njihova grada protiv renomiranih protivnica. Tako dobar odaziv ne samo da je pokazao financijsku isplativost akcije,⁵⁵ nego je

⁵⁰ Broj žena koji se prijavljivao u nogometnu sekciju HŠK-a Zagreb bio je toliko velik da su 1938. neke jednostavno morali odbiti. FRNTIĆ, „Prilog povijesti nogometa igračica”, 3376.

⁵¹ Iako je HŠK Zagreb u veljači 1938. najavljivao utakmice svojih nogometašica s borovskom Batom te bečkom Austrijom (koja je promijenila ime u Ostmark), do njih, čini se, nije došlo. Usp. „Ženski nogometni klub”, *Svijet*, 17. 2. 1938., 12 te „Nogometašice ‘Zagreb’ kluba igrat će prvu utakmicu u Borovu”, *Večer*, 8. 4. 1938., 4.

⁵² „Prvny Československy Damsky Footballovy Klub’ igra u Zagrebu”, *Večer*, 19. 7. 1938., 7.

⁵³ „Danas dolaze nogometašice iz Češke”, *Večer*, 23. 7. 1938., 3.

⁵⁴ „Prvny Československy Damsky Footballovy Klub’ igra u Zagrebu”, *Večer*, 19. 7. 1938., 7.

⁵⁵ Na godišnjoj skupštini HŠK-a Zagreb početkom 1939. iznesen je podatak da je klub uprihodovao nešto preko 219.000 dinara, od čega su samo nastupi ženske sekcije, unatoč očiglednim i visokim rashodima, uprihodovali 150.000 dinara. „Klub kome žene pune blagajnu”, *Večer*, 6. 2. 1939., 7.

stvorio navijački ambijent koji je dodatno motivirao dame, koje su u svojem prvom nastupu nastojale pokazati svu draž talenta i truda koji su uložile u treniranje. U tvrdoj utakmici igralice Zagreba pobijedile su zahvaljujući голу iskusne Marice Cimperman, a oduševile su ponašanjem prema suparnicama, sucu i gledateljima. Novinski izvještaji sa zagrebačke utakmice bili su uglavnom vrlo pozitivni. Hvalila se organizacija HŠK-a Zagreb, suđenje Marijana Matančića,⁵⁶ ali ponajviše igra u kojoj su zagrebačke „mlade dame dokazale da su ravnopravne muškarcima”.⁵⁷

Nakon toga uspjeha planirana propagandna turneja je nastavljena. Zagrepčanke su s gošćama iz Brna odigrale još četiri utakmice u idućih nekoliko tjedana. Najprije je 28. srpnja odigrana utakmica u Varaždinu, u kojoj su se gošće osvetile te pobijedile rezultatom 1 : 0. Opširniji izvještaj novinara iz Varaždina bio je pozitivan. I njemu je bilo pomalo čudno vidjeti djevojke-nogometašice, pa i slušati povike navijača s tribina: „Vera ne daj’, ‘Marica navali’, ‘Ivka pucaj’”. Pohvalio je žene koje su očito brzo shvatile pravila igre, iznenadile dobrom tehnikom te ponekim lijepim potezom. Istaknuo je da su Zagrepčanke bile bolje od „Češkinja”, ali da svoju premoć na terenu nisu opravdale rezultatom. „Simpatična je bila velika požrtvovnost i ozbiljno shvaćanje igre ženskih fudbalera, u što bi se mogli ugledati mnogi naši igrači – balerine. Mnogobrojna publika se ugodno zabavljala drukajući silno za bolje (i zgodnije) zagrepčanke, te je na koncu srdačno pozdravila obje momčadi.”⁵⁸

Nakon Varaždina ekipa Zagreba ponovno je pobijedila u Banjoj Luci 4 : 1 pred četiri tisuće gledatelja.⁵⁹ Potom su utakmice odigrane 3. kolovoza u Beogradu, kao i ona posljednja, u Ljubljani 8. kolovoza, završile neriješenim rezultatom, 0 : 0 i 2 : 2. U najavi utakmice u Beogradu, koja je održana na igralištu FK-a Jugoslavija, isticalo se da su nastupi tih dvaju timova u Zagrebu i Banjoj Luci izazvali pravu senzaciju.⁶⁰ Ipak, nakon utakmice razočarani novinar jednoga beogradskoga dnevnog lista nije štedio pero kritizirajući igru bez golova kojoj je svjedočio. Odmah na početku istaknuo je: „Žena je čoveku otela toliko mnogo; izgleda, međutim, da nogomet neće nikada...” Nastavio je u istom tonu, naglašavajući da su žene bolje u hvatanju lopte rukama te da ju baš ne znaju udarati nogama niti driblati, a nedostaje im i snage, posebice u udarcu, stoga golmanice lako hvataju lopte upućene na gol. Osim toga, mislio je da ženama nedostaju i neke ključne osobine koje je pripisivao samo „čovjeku”, tj. muškarcu, poput odlučnosti, nepokolebljivosti, upornosti i žilavosti. Krivio je i suce, koji očito štite žene od grublje igre i pretvaraju utakmicu u

⁵⁶ Čini se da je Marijana Matančića zbog suđenja na ženskim nogometnim utakmicama početkom kolovoza 1938. savezni sudački odbor JNS-a kaznio zabranom obavljanja sudačke službe u trajanju od četiri mjeseca. „Iz zagrebačke nogometne košare”, *Večer*, 10. 8. 1938., 2.

⁵⁷ „12.000 Zagrepčana je s uživanjem gledalo puca koje pucaju”, *Večer*, 28. 7. 1938., 4.

⁵⁸ „Ženska nogometna utakmica u Varaždinu”, *Hrvatsko jedinstvo* (Varaždin), 30. 7. 1938., 5.

⁵⁹ „Zagreb-Brno 4:1 (damski nogomet)”, *Novo doba*, 1. 8. 1938., 4.

⁶⁰ „Ženski fudbalski timovi Zagreba i Brna igraju sutra na stadionu ‘Jugoslavije’”, *Pravda*, 2. 8. 1938., 12.

lakrdiju, a jednim je podnaslovom zaključio da su nogometašice „više draže-sne nego dobre”.⁶¹

Nekako je u istom tonu opisan i susret u Ljubljani, kao kritika žena koje pokušavaju igrati mušku igru bez neke jasnije taktike i tehnike. Anonimni slovenski novinar naglasio je da su se gledatelji na tribinama u Ljubljani dobro zabavljali te da su među njima bili i poznati bivši nogometaši zagrebačkoga *Građanskog* Emil Perška i Fritz Ferderber, koji su glasno hrabрили Zagrepčanke. S druge strane, pomalo podcjenjivački opisao je kako se pretkraj utakmice čuo plač djeteta, kao i tješnje da će uskoro majka biti tu. Po posljednjem sučevu zvižduku to je dijete otrčalo za majkom u svlačionicu. Novinar je zaključio da unatoč suprotstavljenim pogledima gledatelja nakon utakmice, od kojih neki svesrdno podupiru, a drugi potpuno odbacuju ideju ženskoga nogometa, on i dalje stoji na stajalištu da je taj sport jednostavno prenaporan i tehnički prezahtjevan za žene, kojima je mjesto na tribinama, a ne na terenu.⁶² Drugi je novinar rekao da su gledatelji ostali razočarani „cirkuskim nastupom” u Ljubljani jer nisu vidjeli pravu ozbiljnu i kvalitetnu igru, a s druge strane oni koji su došli iz šale ostali su razočarani manjkom zabave koju su pružile nogometašice.⁶³ Slični su bili napisi koji su se u međuraću pojavili i u drugim europskim zemljama. „U jednu ruku žene koje su igrale nogomet bile su javno kritizirane radi nedostatka vještine; u drugu ruku, ako bi pokazale igračke vještine, napadane su zbog manjka ženstvenosti. Međutim, argumenti koji su isticali protiv ženskoga nogometa nisu bili samo estetske ni moralne naravi, nego su dobrim dijelom [kao što ćemo vidjeti poslije] bili motivirani i medicinski.”⁶⁴

Unatoč vrlo podijeljenim kritikama, čitava turneja „damskoga nogometa” po Jugoslaviji pokazala se kao jako korisno, ali i lijepo iskustvo za obje strane, i *zagrebašice* i gošće iz Brna.⁶⁵ Borba za popularizaciju ženskoga nogometa nastavila se nakon odlaska gošći iz Čehoslovačke. Povodom otvaranja stadiona Zajednice sportskih društava u Karlovcu, nakon nekoliko muških ekipa ženski timovi HŠK-a Maksimir i HŠK-a Zagreb odigrali su početkom rujna 1938. „s golemim interesom očekivanu utakmicu”. Iako je završila bez golova, novinski je izvještaj zaključio: „Zagrebašice, osobito trio sa Cimpermanovom, pokazale su u par navrata ljepše akcije, nego li igrači nogometnih reprezentacija, koji su igrali predigru.”⁶⁶ Ujesen 1938. nogometašice HŠK-a Zagreb pozvane su da javno nastupe još nekoliko puta u Zagrebu i Čakovcu,⁶⁷

⁶¹ „Dve godine od po jedanaest želja pa ipak nikome ništa”, *Pravda*, 4. 8. 1938., 12.

⁶² „Šala in resnica o ženski tekmi”, *Jutro*, 9. 8. 1938., 7. S tim se zaključcima više-manje složio i njegov kolega novinar koji je držao da je ženski nogomet puka karikatura prave stvari. Ipak, on je istaknuo da je na tribinama u Ljubljani bilo oko 1500 gledatelja. „Brno : Zagreb 2:2”, *Ponedjeljski Slovenec* (Ljubljana), 8. 8. 1938., 3.

⁶³ „Včerašnji športni pregled”, *Slovenski dom* (Ljubljana), 8. 8. 1938., 3.

⁶⁴ PFISTER et al., „Women and football – a contradiction?”, 70.

⁶⁵ DRAHOVZALOVÁ, „I. DKF Brno vs HŠK Zagreb 1938”, 24-25.

⁶⁶ „Karlovac ima novi stadion”, *Novosti* (Zagreb), 6. 9. 1938., 6-7.

⁶⁷ „Gostovanje Zagreb Kluba u Čakovcu”, *Večer*, 20. 9. 1938., 4.

a istodobno im je došao poziv da u proljeće 1939. naprave mini turneju po Francuskoj te igraju u više tamošnjih gradova.⁶⁸

Ohrabrene odazivom publike, miješanim, premda sve više pozitivnim napisima o njihovim sportskim naporima u dnevnom tisku, ali i rezultatima spomenutih susreta, žene su težile širenju ideje igranja nogometa na druge sredine i osnivanju vlastitoga nogometnog saveza. Nakon toga se moglo početi razmišljati i o pokretanju zasebnoga prvenstva.

Pokušaj formiranja *Jugoslovenskoga ženskoga loptačko-nogometnog saveza*

Cjelokupna turneja Brna i Zagreba zapravo je bila pokazna vježba, dokaz da i žene mogu igrati nogomet, i to u ritmu u kojem muškarci igraju svoje ligaške utakmice. Ona je ujedno trebala uvjeriti vlasti da odobre ono što su organizatori ženskoga nogometa pokušali pokrenuti nekih mjesec dana prije početka te turneje. Naime, na inicijativu HŠK-a Zagreb u njihovim je prostorijama u Zagrebu 14. lipnja 1938. održana osnivačka skupština *Jugoslovenskoga ženskoga loptačko-nogometnog saveza* (JŽLNS).⁶⁹ Skupština je nakon pozdravnih govora odmah prihvatila nacrt pravila udruge. Vjerojatno da bi se lakše dobilo odobrenje za djelovanje, pravila JŽLNS-a bila su identična postojećim pravilima JNS-a. Nakon toga se odmah izabralo upravni odbor saveza, koji je od državnih vlasti trebao ishoditi dozvolu za registraciju udruge. Odbor su činili predstavnici šest klubova-osnivača, poimence: Ivica Vidović, Tomo Maksimović, Anton Žuk, Vladimir Accurti, Milan Suša, Matilda Justin te Zlatko Štajner. Po kasnijim potpisima čini se da je dužnost privremenoga predsjednika preuzeo Vidović, a Matilda Justin postala je tajnica. Na kraju sjednice spomenuti su zamolili sve klubove za što tješnju suradnju, a i okupljene novinare da svojim tekstovima podupru ženski nogomet općenito kao i osnivanje toga saveza.⁷⁰

Pravila su najprije poslana Upravi policije u Zagrebu kao prvostupanjskoj nadležnoj vlasti. Ona ih je provjerila te ustanovila da su „u skladu sa postojećim propisima, te sa strane ove Uprave policije nema zapreka, da se ista potvrde”. Ispod toga sastavili su i kraće osobne podatke o svim osnivačima, iz kojih vidimo da su osnivači većinom bili privatni činovnici, poput Vidovića, Suše i Accurtija, tajnika HAŠK-a. Za Štajnera se ne navodi što je po zanimanju, Žuk je bio liječnik, uz Matildu Justin samo je kratko naznačeno da je „dnevničarka”, a preskočilo se napisati da je radila baš pri Upravi policije u Zagrebu, što je moglo utjecati na pozitivnu preporuku. U trenucima osnivanja JŽLNS-a svi su osnivači bili u tridesetim godinama te je razlika između najmlađega

⁶⁸ FRNTIĆ, „Prilog povijesti nogometa igračica”, 3379-3380.

⁶⁹ „Konstituirajuća skupština ženskog nogometnog saveza”, *Večer*, 15. 6. 1938., 16.

⁷⁰ SR-AJ-71-MFV, kut. 55, „Zapisnik konstituirajuće skupštine Jugoslovenskog Ženskog Loptačko-Nogometnog Saveza” od 14. 6. 1938.

(Štajnera, rođenog 1903.) i najstarijega (Žuka, rođenog 1898.) iznosila samo pet godina. Ispod tih podataka stajalo je i je li tko od osnivača evidentiran u policijskim spisima i zašto. Za većinu nije bilo takvih podataka, a zanimljivo je što je za Antuna Žuka pisalo da je 1922. evidentiran kao komunist u Jugoslaviji, premda je uz to bila i opaska da je zapravo rođen u Ukrajini, odakle je nakon Oktobarske revolucije pobjegao od komunističkoga režima. Accurti je pak bio evidentiran kao hrvatski nacionalist, koji je 1928. bio uhićen „radi uvrede vladaoca i srpskog naroda”, zatim amnestiran, ali je 1935. ponovno anonimno prijavljen da je u privatnom telefonskom razgovoru optužio vladu za namještanje rezultata parlamentarnih izbora. Dakle, s te strane šaroliko društvo.⁷¹

Pravila JŽLNS-a doista su bila istovjetna pravilima JNS-a te su predviđala smisleniji rad na organiziranju nogometa, formiranje saveznih tijela, izbor sudaca, registriranje klubova i igrača itd. Ona su prije slanja bila potpisana i ovjerena pečatima šest klubova-osnivača (HŠK Zagreb, SK Jugoslavija Zagreb, HŠK Maksimir, HAŠK Zagreb, SK Bata Borovo i ŠK Slavija Varaždin). Primjedbe koje su vlasti imale bile su minimalne: odnosile su se na pitanje gašenja udruge i stvaranje posebnoga pečata kojim bi se taj savez koristio. Sudeći prema naslovnici pravila, sjedište udruge bilo je u prostorijama HŠK-a Zagreb u Bakačevoj ulici 4/II.⁷²

Na čelu te krovne udruge opet su se, barem privremeno, našli muškarci, što je izazvalo podjele u tisku. Neki su navodili da je taj savez „u najboljim rukama, kod ispravnih i rutiniranih sportaša”,⁷³ a s druge je strane barem dio žena smatrao da bi one same trebale biti na čelu ženskih organizacija. Ako se tome doda da su muškarci bili nogometni suci, isticale su da su žene tako opet ostale u podređenom položaju.⁷⁴

Budući da se radilo o sportskom savezu koji je trebao djelovati na prostoru čitave Kraljevine Jugoslavije, sredinom 1938. MFV je preuzeo na sebe pitanje odobravanja pravila, a time i rada JŽLNS-a. Dok je MFV barem formalno mjesecima odlučivao o sudbini saveza, u novinama se pojavio novi skup članaka koji su negativno pisali o ženskom sportu općenito. Često ne spominjući izrijeком nogomet, pisci članaka naglašavali su mišljenja mnogih liječnika, napose onih koji su se bavili endokrinim sustavom te ginekologijom. Pozivajući se na tadašnja znanstvena djela brojnih njemačkih, britanskih i drugih medicinara, isticale su da bavljenje fizički pretjerano zahtjevnim sportovima narušava imunost, dovodi do problema s razvojem ženskoga tijela zbog sužavanja žila, tjelesnih deformacija, ali i gubitka plodnosti. Posebice je tu okrivljavana želja mnogih da se okušaju u fizički napornijim, osobito momčadskim sportovima, koji su ocijenjeni pogubnima za ženu. Stoga su i novinski naslovi

⁷¹ SR-AJ-71-MFV, kut. 55, Dopis Uprave policije u Zagrebu od 28. 6. 1938.

⁷² SR-AJ-71-MFV, kut. 55, Pravila JŽLNS-a u Zagrebu.

⁷³ „U Zagrebu se osniva ženski nogometni savez”, *Večer*, 14. 7. 1938., 3.

⁷⁴ FRNTIĆ, „Prilog povijesti nogometa igračica”, 3380.

uvjeravali da „ona” treba umjereno uživati u individualnim disciplinama jer „naporni treninzi i utakmice iscrpljuju, ruže i ruže žensko telo”.⁷⁵

Isto je stajalište istaknuo *Savez ženskih sportova*, formalno krovna ženska sportska organizacija u Jugoslaviji, ali zainteresirana gotovo isključivo za atletiku. I on je bio protiv toga da žene igraju nogomet, ističući slične zdravstvene argumente.⁷⁶ Posebno se *Beogradski podsavez ženskih sportova* javno ogradio od organiziranja ženskih nogometnih utakmica, ističući da se slaže s mišljenjem medicinskih stručnjaka da taj sport nije primjeren za žensku mladež.⁷⁷ I neke sportašice iz drugih disciplina negativno su gledale na pojavu nogometa među ženama. Prije utakmice nogometašica Brna i Zagreba u Banjoj Luci navodno su se upravi *Sportskoga kluba Krajišnik*, na čijem se terenu susret odigrao, žalile mnoge ljubiteljice *bijeloga sporta* „tvrdeći da propaganda fudbala znači veliki udar tenisu”.⁷⁸ S druge strane, na utakmicu s Brnom u Zagrebu nadovezala se kraća anketa koju je proveo zagrebački dnevni list *Večer* o pitanju ženskoga nogometa. Dok su neki čitatelji pisali o tom fenomenu razmjerno pozitivno,⁷⁹ drugi su, čak i same žene, imali prilično negativan stav, ističući da je „nezgodno što žene igraju nogomet” jer se igranjem sporta koji nije u skladu s njihovim (rodnim) dostojanstvom još više „izvrgavaju poruzi muškaraca”.⁸⁰ Doista, neki su novinski napisi cinično konstatirali da će osnivanjem ženskoga nogometnog saveza u tom „nježnom, tipično ženskom sportu” konačno doći do izražaja „sve one ženske noge, koje nisu mogle dovoljno doći do izražaja ni u kratkim, ni u dugim suknjama, ni u svilenim čarapama, ni u ljetnim soknama”.⁸¹ I relativno brojne karikature koje su se pojavile u tisku otprilike u vrijeme turneje damskoga nogometa pokazuju miješane, iako pretežito negativne osjećaje suvremenika prema ženskom nogometu.⁸² Podsmijeh okoline trebao je definitivno obeshrabriti žene da se bave momčadskim sportovima, posebice nogometom.

Formalni kraj

Unatoč svim negativnim komentarima, budućnost ženskoga nogometa u Kraljevini Jugoslaviji krajem 1938. izgledala je blistavo. Ipak, već početkom

⁷⁵ „Potrebno je da se ženski sport uputi bezuslovnoj umerenosti i individualnom izboru”, *Pravda*, 6. 1. 1939., 12-13.

⁷⁶ „Ženske za žogo”, *Jutro*, 3. 8. 1938., 5.

⁷⁷ „Belgrajska podzveza ženskih športov proti ženskemu nogometu”, *Slovenec* (Ljubljana), 4. 8. 1938., 2.

⁷⁸ „Prva utakmica fudbalerki u Banjoj Luci”, *Pravda*, 10. 7. 1938., 14.

⁷⁹ „Je li nogomet za žene?”, *Večer*, 28. 7. 1938., 7.

⁸⁰ „Muškarci prave iz nas sprdačinu”, *Večer*, 29. 7. 1938., 7.

⁸¹ „Ženske noge”, *Koprive* (Zagreb), 10. 6. 1938., 292.

⁸² POLDRUGAČ, „Prve hrvatske nogometašice”, *Olimp*, 1. 9. 2007., 7; „Kako će izgledati godine 1939. zagrebačka nogometna reprezentacija”, *Večer*, 29. 7. 1938., 7; „Ponos nogometašice”, *Večer*, 1. 8. 1938., 2; „Posljedice ženskog nogometa”, *Večer*, 1. 8. 1938., 7; „Kak je Eva zdriblala Adama”, *Koprive*, 29. 7. 1938., 366; „Vremena se menjaju”, *Ošišani jež* (Beograd), 6. 8. 1938., 4.

iduće godine uslijedio je hladan tuš. Već u kolovozu 1938. stručni referenti u MFV-u, koje je Ministarstvo držalo meritornima jer su završili tada ugledne europske škole za tjelesni odgoj, izjasnili su se protiv odobrenja pravila JŽLNS-a. Teško je reći koliko je Beograd u to vrijeme bio konzervativniji grad od Zagreba u pitanju prava žena, ali definitivno u jugoslavenskoj prijestolnici tada nije bilo ni pokušaja osnivanja ženskih nogometnih klubova, što je moglo doprinijeti negativnoj slici o tom sportu. Milica Šepa, poznati „sokolski radnik” te profesorica Visoke škole za tjelesni odgoj u Beogradu, u zaključku svojega kraćeg izvještaja Ministarstvu napisala je: „Smatram da nogomet po svojoj karakteristici prevazilazi fizičke snage ženskog organizma i ne odgovara ženinoj prirodi. Budući da će osnivanje toga saveza naškoditi razvoju ženskog telesnog vaspitanja i sporta, koje i bez toga teško prodire u naš narod, smatram da ga treba zabraniti.”⁸³ Dakle, čak i uvažene sportske radnice toga doba bile su nesklone ženskom nogometu, i to ne samo zbog uvjerenja da žensko tijelo nije prikladno za tu igru nego i zato što su, između redaka, to držale cirkusom koji može prerasti u izrugivanje, a to pak odvrćati druge žene od bavljenja sportom uopće.

Ministarstvo fizičkog vaspitanja odlučilo je pribaviti i dodatnu znanstvenu podlogu za svoje odbijanje. Stoga je poslalo upit Glavnom sanitetskom savjetu pri Ministarstvu socijalne politike i narodnog zdravlja kao krovnoj stručnoj organizaciji za preporuke o zdravstvenoj skrbi u državi. Savjet je trebao hitno javiti „svoje mišljenje u pogledu koristi ili štete nogometnog sporta po ženski organizam uopšte, a naročito na moguće eventualne posljedice kod žene, kao buduće majke”.⁸⁴ Čini se da je Glavni sanitetski savjet, u kojem su sjedili najugledniji liječnici u državi, već u kolovozu 1938. bio spreman donijeti negativno mišljenje. Ipak, formalna je sjednica održana tek 29. prosinca 1938. te je na njoj odlučeno sljedeće:

„S obzirom da je žena po svojoj konstituciji slabija od čoveka-muškarca to bi svaki naporan fizički rad bio štetan po njeno zdravlje. Ne samo to već i svi teži sportovi (fudbal, boks, rvanje, skakanje i ostala rekorderska atletika) pretpostavljaju razviće muške snage a dejstvuju maskulinizirajući na fizičku i psihičku konstituciju žene. Samo laki sport, odnosno lake gimnastičke vežbe, pri kojima je angažovana u glavnom muskulatura potrbušnice, bili bi preporučljivi za ženu, jer se njima razvija muskulatura potrbušnice koja igra jednu od glavnih uloga pri rađanju, kao naj-glavnijem radu odnosno kao najglavnijoj zadaći žene. Iskustvo je još dokazalo da je porođaj kod žene sa snažnom i razvijenom muskulaturom donjih udova i karlice težak pa prema tome opasan po nju tako i dete. Svaki sport gde je angažovana muskulatura donjih udova i karlice žene, dovodi u mnogim slučajevima do poremećaja funkcije njenih generativnih organa, a isto tako i do proširenja vena na donjim udovima i polnim organima, što je svakako teška pa i opasna komplikacija u trudnoći i pri porođaju. Na osnovu svega napred izloženog Glavni sanitetski savet je

⁸³ SR-AJ-71-MFV, kut. 55, „Rađeno u Ministarstvu fizičkog vaspitanja naroda” 6. 8. 1938.

⁸⁴ SR-AJ-71-MFV, kut. 55, Dopis MFV-a od 21. 9. 1938.

mišljenja da doneta 'Pravila ženskog loptačkog nogometnog saveza' ne treba odobriti, a teške napred navedene sportove treba ženama zabraniti."⁸⁵

Takav je zaključak MFV objeručke prihvatio, no tek je sredinom ožujka 1939. odlučio javiti Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine, na čijem se teritoriju nalazilo sjedište JŽLNS-a, neka obavijesti molitelje da su tražili stručna mišljenja na više strana. Naglasili su da su se i tjelovježbeni i zdravstveni stručnjaci složili da je „nogometni sport štetan po ženski organizam” te da „ne odgovara duhovnoj i fizičkoj prirodi žene”. Stoga je Ministarstvo odlučilo konačno „da ne odobri predložena pravila i po mogućnosti spreči širenje ovoga sporta među ženama”.⁸⁶ U ožujku 1939. mnoge su novine u kraćim crtama donijele vijest o zabrani osnivanja JŽLNS-a. Većinom su samo ukratko prenijele odluku MFV-a, a drugi su napisi ipak dodali da je mišljenje Ministarstva da je ženski nogomet „za narod i državu škodljiv sport”.⁸⁷

Epilog

Ženski nogometni klubovi, koji su se nadali da će dolaskom proljeća 1939. moći početi igrati svoje utakmice, u ožujku iste godine bili su zasigurno iznenađeni negativnim mišljenjem te neodobravanjem osnivanja njihove organizacije, a *de facto* i zabranom ženskoga nogometa.

Tadašnji stručnjaci i vlastodršci jasno su istaknuli da žele zaštititi žene. Ali ne od grubih startova, ozljeda ili razočaranja na terenu, nego sačuvati njihovu reproduktivnu funkciju, koja je u reaktivnom jugoslavenskom društvu državi bila vrlo bitna, kao i u mnogim drugim državama tadašnje Europe. S druge strane, iako se to nigdje izriječno na spominje, očito je da su željeli zadržati i položaj žene u društvu kakav je bio do tada. Jer ako žena može raditi kao i muškarac te provoditi slobodno vrijeme baveći se istim sportom kao i muškarac, zašto onda ona u Jugoslaviji ne bi imala ista prava kao i muškarac, primjerice mogućnost glasanja na parlamentarnim izborima?

Ne treba čuditi takvo mišljenje Ministarstva kao i dobra dijela javnosti. Takvo je mišljenje bilo doista popularno u velikom dijelu tadašnje europske liječničke zajednice, a jugoslavensko međuratno društvo dobrim dijelom nije bilo dovoljno fleksibilno da prihvati ženski nogomet. Osim toga, na slične su se načine i druge, čak i naprednije države ogradile od ženskoga nogometa. Primjerice, novine u Kraljevini Jugoslaviji prenijele su 1936. vijest da su „ženski nogometni klubovi u Austriji željeli pristupiti austrijskom nogometnom savezu, ali ih je ovaj odbio s motivacijom da football nije za ženske”.⁸⁸ Doista, u Austriji se 1936./1937. pokušalo osnovati ženski nogometni savez, u kojem su

⁸⁵ SR-AJ-71-MFV, kut. 55, Dopis Glavnog sanitetskog saveta od 29. 12. 1938.

⁸⁶ SR-AJ-71-MFV, kut. 55, Dopis MFV-a od 14. 3. 1939.

⁸⁷ „Ženski nogomet zabranjen”, *Mariborski večernik* (Maribor), 8. 3. 1939., 6; „Nogomet je štetan za žene”, *Večer*, 7. 3. 1939., 5.

⁸⁸ „Ženski nogometni klubovi u Austriji”, *Novo doba*, 23. 10. 1936., 8.

također odgovorne položaje držali muškarci. Osnivači su čak 1936. započeli prvenstvo u kojem je sudjelovalo devet ženskih nogometnih klubova iz Beča. Ipak, 1936. i 1937. Austrijski nogometni savez „odbio je dati nogometašicama bilo kakvu potporu na osnovi sveruširenih argumenata da je ženski nogomet ‘neestetičan’ i štoviše ‘nezdravi hir’ [...] te je zabranio svim nogometnim klubovima da daju svoje terene za ženska natjecanja, kao i odbio dopustiti sucima da sude takve susrete [dok] je *Turn- und Sportfront*, najviše austrijsko sportsko tijelo, naglasilo da ženski nogomet ne može biti samostalan sport”.⁸⁹ Nakon toga igračice u Austriji nisu mogle naći terene za treninge i utakmice niti su uspjele osnovati svoju posebnu nogometnu organizaciju. U radnim mogućnostima postojećih organizacija i klubova za njih više nije bilo mjesta.⁹⁰

Identična je bila sudbina ženskoga nogometa u Kraljevini Jugoslaviji. Nakon što je MFV objavio svoje negativno mišljenje te ga predstavio kao konačno, ženski je nogomet počeo zamirati. Bez mogućnosti da pokrenu stvari s mrtve točke, da se na neki drugi način organiziraju, odigravaju međusobne susrete, ženske su se nogometne sekcije počele gasiti. One su ionako djelovale vrlo kratko (kraj 1937. – početak 1939.), na vrlo ograničenom prostoru kontinentalne Hrvatske, a nije ih ni bilo mnogo, pa je bilo lako stvar sasjeci u korijenu. Jedino je HŠK Zagreb istupio s javnom objavom da on neće gasiti svoju žensku nogometnu sekciju, koja je još kraće vrijeme nastavila djelovati, iako više rekreativno.⁹¹

Godine 1939. došlo je do unutardržavnih promjena i daljnje, premda i dalje limitirane demokratizacije, u kojoj je stvorena Banovina Hrvatska kao autonomna hrvatska jedinica u okvirima još uvijek formalno centralizirane Kraljevine Jugoslavije. Uz nju je tijekom 1939. izgrađivana i *Sportska sloga* kao krovna sportska organizacija pod patronatom Hrvatske seljačke stranke, koja je nastojala izgraditi sport na hrvatskim nacionalnim temeljima te ga razvijati autonomno od ostatka Jugoslavije, te *Hrvatski nogometni savez* kao posebna (muška) nogometna organizacija za tadašnju Banovinu Hrvatsku. Čini se da ženski nogometni klubovi, koji su prije zabrane svi djelovali na teritoriju novostvorene Banovine Hrvatske, nikada nisu ponovno podnijeli molbu za osnivanje svoje krovne organizacije tim novim autonomnim hrvatskim organima, ali ni Banska vlast Banovine Hrvatske ni *Sportska sloga* nisu pokazale previše zanimanja za ženski nogomet. Tako je zapravo ugašeno cjelokupno nogometno djelovanje među ženskom populacijom. U okvirima približavanja Drugoga svjetskog rata i za žene je bilo mnogo važnijih stvari od najvažnije sporedne stvari na svijetu.

⁸⁹ MARSCHIK, „Offside. The Development of Women’s Football in Austria”, 72.

⁹⁰ *Isto*, 73.

⁹¹ Zanimljivo, u istoj je objavi stajalo da HŠK Zagreb osniva i prvu ragbijašku momčad, što je, čini se, prvi spomen ragbijaškoga kluba u Hrvatskoj. „H.Š.K. ‘Zagreb’ osniva momčad za rugby-igru”, *Večer*, 12. 4. 1939., 4.

Zaključak

Tijekom 20-ih i 30-ih godina XX. stoljeća u Kraljevini Jugoslaviji razvija se sport općenito i nogomet partikularno. Sve se više mladih ljudi počinjalo baviti sportom, koji postaje bitan dio provođenja slobodnoga vremena i dio svakodnevice svih slojeva društva, u segmentu sudionika, tj. igrača, ali i publike. Generalni razvoj sporta sve je više privlačio i žensku populaciju, koja je tada u mnogim elementima bila u podređenom položaju u društvu, da se okuša u raznim disciplinama, prvenstveno onima koje su tada bile ocijenjene prikladnima za žene, poput lake atletike, gimnastike, plivanja, jahanja ili klizanja. Ipak, unatoč napretku, u većem dijelu jugoslavenskoga društva postojale su mnoge zablude o sportovima i ulozi žena u njima. Prevladavajuće i jako isticano mišljenje liječnika bilo je da se žena prekomjernim sportom fizički sve više razvija u muškarca, da zbog toga može imati problema sa zdravljem ili trudnoćom. Kada tome dodamo prevladavajuće konzervativne stavove u društvu te zabrane ženskoga nogometa u mnogim drugim europskim državama u međuraću, uočavamo nemogućnost razvoja te igre u nedovoljno demokratskom okruženju Jugoslavije, u kojem elite na vlasti i dalje paternalistički odlučuju što je dobro za njihove građane.

Ženski se nogomet počeo sramežljivo razvijati u današnjoj kontinentalnoj Hrvatskoj tek na prijelazu 1937./1938., kada je osnovano čak šest ženskih nogometnih klubova, od čega četiri u Zagrebu i po jedan u Borovu i Varaždinu. Za njegovo širenje bila je bitna velika pokazna turneja u kojoj su nogometašice HŠK-a Zagreb igrale protiv Čehoslovačkoga damskoga nogometnoga kluba iz Brna u pet gradova u Kraljevini Jugoslaviji u ljeto 1938. godine – od Zagreba i Varaždina preko Ljubljane pa do Banje Luke i Beograda. Reakcije na te nastupe bile su miješane i među publikom i među novinarima, ali se u tim trenucima čak pokušalo osnovati poseban Jugoslavenski ženski loptačko-nogometni savez. U njega su bile uključene žene i muškarci koji su smatrali da treba postojati ravnopravnost oba roda, tj. spola i u sportu. Savez je trebao biti krovna organizacija za ženski nogomet u Jugoslaviji, koji se tek trebao početi širiti izvan Hrvatske. Ipak, njegovo je djelovanje početkom 1939. odlukom MFV-a efektivno zabranjeno – i to citirajući mišljenja raznih tjelovježbenih stručnjaka i liječnika. Ministarstvo jednostavno nije bilo dovoljno progresivno da se založi za ženski nogomet te prepozna njegov širi društveni potencijal. S druge strane, vlade koje su upravljale Kraljevinom Jugoslavijom pokušavale su zadržati kontrolu nad „zdravljem nacije” te osigurati stabilnost postojećega društvenog poretka u državi. Za njih su rodne pozicije u društvu bile jasne i jasno – razdvojene. Ipak, bila je to posljedica i širega stanja u društvu, stanja u kojem su se čak i ostale sportašice i njihove udruge suprotstavljale pojavi ženskoga nogometa. Nakon te zabrane trebalo je proći više desetljeća da se obnovi ideja o ženskom nogometu na prostoru Hrvatske, odnosno Jugoslavije.

Neobjavljeni arhivski izvori

SR-AJ-71-MFV: Srbija, Arhiv Jugoslavije, Beograd, fond 71, Ministarstvo fizičkog vaspitanja naroda.

Objavljeni izvori (novine i internet)

„Anton Bilek”. Sport.de. Pristup ostvaren 13. 5. 2018. <https://www.sport.de/fussball/pe112215/anton-bilek/>.

Borovo (Vukovar), 1937.

„FC FASTAV Zlín: Historie”. FC FASTAV Zlín. Pristup ostvaren 4. 7. 2018. <http://archiv.fcfastavzlin.cz/zobraz.asp?t=historie>.

FRNTIĆ, Franjo. „Cimperman, Marica”. *Hrvatski biografski leksikon (on-line)*. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”. Pristup ostvaren 14. 6. 2018. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=3580>.

Goriška straža (Gorica), 1925.

Hrvatsko jedinstvo (Varaždin), 1938.

Jadranski dnevnik (Split), 1935-1937.

Jutro (Ljubljana), 1926, 1938.

Koprive (Zagreb), 1938.

Mariborski večernik (Maribor), 1939.

Narodni dnevnik (Ljubljana), 1927.

Nova Evropa (Zagreb), 1923.

Novo doba (Split), 1923, 1936-1938.

Novosti (Zagreb), 1938.

Olimp (Zagreb), 2007.

Ošišani jež (Beograd), 1938.

Ponedjeljski Slovenec (Ljubljana), 1938.

Pravda (Beograd), 1928, 1933, 1937-1938.

Slovenec (Ljubljana), 1938.

Slovenski dom (Ljubljana), 1938.

Sport (Ljubljana), 1920.

Svijet (Zagreb), 1938.

Večer (Zagreb), 1937-1939.

Večernji list (Zagreb), 2013.

Vreme (Beograd), 1937.

Literatura

BARAĆ, Stanislava M. „Žanr ženskog portreta u srpskoj periodici 20-ih i 30-ih godina 20. veka”. Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, 2014.

CIPEK, Tihomir. „Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca – ancien régime”. U: *Dijalog povjesničara/istoričara*, sv. 2, ur. Igor Graovac i Hans-Georg Fleck. Zagreb: Zaklada Friedrich Naumann, 2000, 291-305.

CUVAJ, Bogdan. „Sportski klub ‘Zagreb’”. U: *Crvena Trešnjevka*, ur. Drago Zdunić i Slobodan Žarić. Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske; Skupština općine Trešnjevka, 1982.: 157-160.

DOBRIVOJEVIĆ, Ivana. *Selo i grad: transformacija agrarnog društva Srbije 1945-1955*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2013.

DRAHOVZALOVÁ, Libuša. „1. DKF Brno vs HŠK Zagreb 1938”. *Fotballady 2* (2010), br. 8/9: 24-25.

FILIPOVIĆ, Vladimir. „Politička povijest jedne strane investicije u Hrvatskoj: kombinat Bata Borovo 1931. – 1991.”. *Zbornik Sveučilišta Libertas 3* (2018), br. 3: 359-374.

FRNTIĆ, Franjo. „Prilog povijesti nogometa igračica”. *Povijest sporta 10* (1979), br. 39: 3374-3382.

GOLDBLATT, David. *The Ball is Round: A Global History of Football*. New York: Riverhead Books, 2008.

HARGREAVES, Jennifer. *Sporting Females: Critical Issues in the History and Sociology of Women’s Sport*. London; New York: Routledge, 1994.

HRSTIĆ, Ivan. *Vrijeme promjena: Makarska 1918. – 1929*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Grad Makarska, 2016.

MARSCHIK, Matthias. „Offside. The Development of Women’s Football in Austria”. *Occasional Papers in Football Studies 1* (1998), br. 2: 69-88.

MILLS, Richard. *The Politics of Football in Yugoslavia: Sport, Nationalism and the State*. London: I. B. Tauris, 2018.

NIELSEN, Christian Axboe. *Making Yugoslavs: Identity in King Aleksandar’s Yugoslavia*. Toronto: University of Toronto Press, 2014.

OGRAJŠEK GORENJAK, Ida. *Opasne iluzije. Rodni stereotipi u međuratnoj Jugoslaviji*. Zagreb: Srednja Europa, 2014.

PFISTER, Gertrude; FASTING, Kari; SCRATON, Sheila; VÁZQUEZ, Belinde. „Women and football – a contradiction? The beginnings of women’s football in four European countries”. U: *Gender and sport: A reader*, ur. Sheila Scraton i Anne Flintoff. London: Routledge, 2002, 66-77.

ROGIĆ, Ivan. *Tehnika i samostalnost. Okvir za sliku treće hrvatske modernizacije*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2000.

VUJNOVIC, Marina. *Forging the Bubikopf Nation: Journalism, Gender, and Modernity in Interwar Yugoslavia*. New York: Peter Lang Publishing Inc., 2009.

WILLIAMS, Jean; HESS, Rob. „Women, Football and History: International Perspectives”. *The International Journal of the History of Sport 32* (2015), br. 18: 2115-2122.

ŽUTIĆ, Nikola. *Sokoli: ideologija u fizičkoj kulturi Kraljevine Jugoslavije 1929-1941*. Beograd: Angrotrade, 1991.

SUMMARY

A Brief History of Women's Football in Croatia/Yugoslavia during the Interwar Period

During the 1920s and 1930s, football became an important activity in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (from 1929 the Kingdom of Yugoslavia). Leisure, which became an important factor in the lives of almost every social group of (urban) society, together with limited but adequate finances, can be observed through a sport that attracted thousands to the pitches and tens of thousands to the stands as it became clear that Yugoslavia, and Croatia as its part, were on a slow path towards modernity. By the end of the 1930s, there was a short-lived appearance of women's football that shows that the modernisation of society had led to attempts to shift this sport towards the female population as well. Despite a good start, i.e. the establishment of several women's football clubs on the territory of today's Croatia (their formation occurred nowhere else in Yugoslavia), mixed, often negative or even mocking articles, followed the first female football games, matches in the summer of 1938 that attracted thousands to the stadium stands of the largest Yugoslav cities. In the wake of these games, several female and male functionaries attempted to form a female football federation. Unfortunately, in a largely pre-modern society, in which women still did not have the same civil rights as men, with an intense presence of medical stereotypes about the impact of sports on women and a strong state authority that tried to control all sporting efforts, women's football was effectively banned by a Ministry of Physical Education's decree in early 1939. It took several decades to restore the idea of women's football in Croatia and Yugoslavia

Key words: Croatia; Kingdom of Yugoslavia; women; football; modernisation